

خدمات برخط نسخ خطی در برخی مراکز خطی ایران و جهان

فاطمه بهار

چکیده

بدون شک، نسخه‌های خطی، ارزشمندترین میراث گران‌بهای علمی و فرهنگی بشر است. هر نسخه خطی جدا از محتوای آن، تنها به دلیل مشخصه‌های نسخه‌شناسی، یک سند تحقیقی درباره گذشته است و اوضاع علمی و هنری و جایگاه کتابت در هر دوره تاریخی و در مناطق مختلف جغرافیایی یا سرگذشت و سیر تاریخی دست به دست شدن هر نسخه را نشان می‌دهد. از آن جا که عصر امروز عصر اطلاعات و ارتباطات نامیده می‌شود، لازم است که این منابع ارزشمند ضمن حفاظت، برای استفاده بهتر محققان و پژوهشگران متناسب با استانداردهای بین‌المللی دیجیتالی شده و در بستر وب قرار گیرند. امروزه به مدد فناوری‌های نوین این مهم محقق شده و بیشتر کتابخانه‌های داخلی و خارجی اقدام به دیجیتالی کردن و ارائه خدمات برخط این منابع ارزشمند کرده‌اند. در این پژوهش، نحوه خدمات‌دهی برخی از کتابخانه‌های داخلی و خارجی مورد بررسی و مقایسه قرار گرفته تا نقاط قوت و ضعف هر کدام از آن‌ها شناخته شود و نوع عملکرد آن‌ها مشخص گردد.

کلید واژه‌ها: خدمات تحویل مدرک خطی، نسخه‌های خطی، کتابخانه آستان قدس، کتابخانه مرعشی، کتابخانه ملی ایران، کتابخانه ملی فرانسه، کتابخانه کنگره آمریکا، کتابخانه ملی انگلستان.

۱. کارشناس نسخ خطی کتابخانه آستان قدس رضوی.



مقدمه:

به دلیل اهمیت نسخه‌های خطی در شناخت و حفظ فرهنگ و هویت هر ملت و ارائه اطلاعات گوناگون از تاریخ و پیشینه علوم^۱ و نیز به سبب ارزش بالای پژوهشی آن‌ها، این منابع همواره مورد توجه محققان در اعصار مختلف تاریخ بوده است.

اما پراکندگی نسخه‌های خطی در سرتاسر جهان مانع از دسترسی آسان به این منابع با ارزش شده است. به علاوه با وجود تلاش‌های پراکنده برخی از مراکز و کتابخانه‌ها در دیجیتالی کردن نسخه‌های خطی و عرضه آن‌ها در اینترنت، متأسفانه تا به امروز، هنوز اقدامات مناسب و شایسته‌ای صورت نگرفته و همین امر سبب شده دستیابی به این گونه منابع برای محققان و پژوهشگران دشوار و با موانع زیاد همراه باشد. متأسفانه تا به امروز در بسیاری از کتابخانه‌های جهان، نسخه‌های فراوانی وجود دارد که یا فهرست‌نویسی نشده‌اند و یا اطلاعات این فهرس بعضاً با خطاهایی همراه است.

در درجه اول آنچه برای محقق حائز اهمیت است، دسترسی به منبع مورد نیاز اوست. همچنین دریافت با کیفیت و ارائه خروجی‌های متنوع^۲ از تصاویر نسخ خطی، عدم پیچیدگی مراحل ثبت درخواست‌ها، زمان کوتاه درخواست تا دریافت منابع درخواستی، عدم محدودیت در تعداد نسخه‌های درخواستی و رایگان و یا ارزان بودن هزینه‌ها از دیگر مواردی که است که متأسفانه کمتر کتابخانه‌ای توانسته هم زمان آن‌ها را محقق سازد. اهمیت این پژوهش، بررسی خدمات تحویل مدرک خطی در کتابخانه‌های مهم ایران و جهان از جمله کتابخانه آستان قدس، مرعشی، ملی ایران و فرانسه، کنگره آمریکا و بریتانیا است^۳ و طی آن، ویژگی‌ها و نقاط ضعف و قدرت هر یک را اجمالاً برشمردیم و در پایان به معرفی پایگاه‌های اطلاعاتی نسخ خطی در سایر اقصی نقاط جهان می‌پردازیم.

مبانی نظری و تعاریف:

با رشد سریع فناوری، اینترنت به بستری برای فعالیت‌های مختلف از جمله چت، بازاریابی، فروش خرید و پایگاه‌های اطلاعاتی برای ذخیره‌سازی اطلاعات تبدیل شده است. (حبیبی، سلامی، ۱۴۰۲)

ظهور کتابخانه‌های دیجیتال با گستره و تنوع خاص و استفاده از فناوری‌های نوین خود، نوید بخش ارائه قابلیت‌هایی ویژه در این رابطه بود. همان‌طور که «شوارتز» نیز بیان می‌کند، ارائه خدمات از جمله ویژگی‌های اساسی کتابخانه‌های دیجیتال و وجه تمایز آن به ویژه با کتابخانه‌های سنتی است. (رزمی شندی، نوروزی، علیپور حافظی، ۱۳۹۹).

ایجاد کتابخانه‌های دیجیتال علاوه بر تسهیل بسیاری از خدمات پیچیده اطلاع‌رسانی، راه حلی برای بسیاری از مشکلات نظام اطلاع‌رسانی کشور است و جریان گردش اطلاعات را تسهیل می‌کند. غفلت از به روز

۱. از جمله این علوم می‌توان به تاریخ، رجال و تراجم، کشورداری، طب، هیأت و نجوم، ادبیات، ریاضیات، فلسفه و ... اشاره کرد.
۲. از جمله خروجی‌های رایج از تصاویر نسخه‌های خطی، فرمت‌های PDF و GPEG و Tiff است.
۳. علت انتخاب این کتابخانه‌ها تعداد دستنویس‌های قابل توجه آنان است.



رسانی فناوری و خدمات مربوط به آن، ناخواسته سبب بروز شکاف‌های عظیم اطلاعاتی میان جامعه علمی کشور شده است. (جنوی و باب الحوایجی، ۱۳۹۴).

خدمات تحویل مدرک یکی از شیوه‌های فراهم‌آوری اطلاعات است و فراهم‌آوری اطلاعات از مهمترین و حساس‌ترین عملیات کتابخانه‌ای است. (کولانیان، ۱۳۸۳)

مدل طراحی یک پایگاه جامع کتابخانه دیجیتال نسخ خطی، به عنوان یک پورتال تخصصی در زمینه نسخ خطی، می‌تواند دارای بخش‌های زیر باشد:

۱. بانک اطلاعات نسخه‌های خطی
۲. تصاویر نسخه‌های خطی
۳. فهرس نسخه‌های خطی
۴. کتاب‌های چاپی مرتبط با نسخه‌های خطی
۵. مجلات نسخه پژوهی و کتاب‌شناسی
۶. مقالات مرتبط با نسخ خطی
۷. پایان‌نامه‌های مرتبط با نسخ خطی
۸. معرفی کتابخانه‌های دارای نسخه‌های خطی
۹. مراکز و مؤسسات مرتبط با فعالیت‌های نسخ خطی
۱۰. معرفی پایگاه‌های ارائه دهنده اطلاعات نسخ خطی
۱۱. معرفی برنامه‌های کاربردی و نرم‌افزارهای نسخ خطی
۱۲. معرفی همایش‌ها و کارگاه‌های آموزشی نسخ خطی
۱۳. مستند مشاهیر مؤلفان و کاتبان نسخ خطی
۱۴. دائرةالمعارف‌ها و معجم‌های اصطلاحات نسخ خطی (احمدی تنکابنی، ۱۳۹۶).

خدمات تحویل مدرک

کاربر را قادر می‌سازد تا نسخه‌هایی از موادی را که از طریق جستجوهای پیوسته بازیابی شده، سفارش داده و مستقیماً از میزبان تحویل گیرد. این‌گونه خدمات تحویل مدرک ممکن است به صورت پیوسته از طریق پایانه کاربر فراتر از نسخه چاپی یا از طریق پست الکترونیکی نیز ارائه شود. (کریمی، ۱۴۰۰)

فرهنگ پیوسته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی (اودلیس)^۱، تحویل مدرک الکترونیکی را انتقال الکترونیکی (معمولاً از طریق پست الکترونیکی یا شبکه جهانی وب) اطلاعاتی که بطور سنتی بر محمل فیزیکی ضبط می‌شوند بیان می‌کند.



نسخه خطی:

اصطلاح مخطوط یا دستنویس^۱ نیز به نسخه خطی اصلی نویسنده گفته می‌شود، در مقابل مطبوع یا چاپ شده استفاده می‌شود؛ نوشته‌هایی که با دست و قلم بر روی کاغذ انجام می‌شد و در اصطلاح به آن «نسخه» می‌گفتند. در علم کتابداری دست‌نویس‌ها به نوشته‌هایی تک نسخه گفته می‌شود که نویسنده آن‌ها را تولید کرده است؛ مانند متن اثری که نویسنده‌ای آماده کرده تا به چاپخانه سپرده شود. (احمدی تنکابنی، ۱۳۹۶)

کتابخانه دیجیتال:

اصطلاح کتابخانه دیجیتال به انواع منابع الکترونیکی و خدمات در سطح شبکه جهانی وب، پایگاه داده اشتراکی و نظام‌های کتابشناختی اشاره دارد. (کُوی، ۱۹۹۹) اتحادیه کتابخانه دیجیتال تعریف دیگری از کتابخانه دیجیتال ارائه داده است: سازمان‌هایی که با کارکنان متخصص، منابع را برای انتخاب، سازماندهی، پیشنهاد دسترسی منطقی، تفسیر، توزیع، حفظ یکپارچگی و تامین ثبات مجموعه‌ای از آثار دیجیتالی فراهم می‌کنند؛ به طوری که این آثار برای استفاده یک یا گروهی از اجتماعات تعریف شده، به سهولت و از نظر اقتصادی مقرون به صرفه در دسترس باشد. (کساوان، ۲۰۰۹)

پیشینه پژوهش:

روش و کیفیت خدمات تحویل مدرک منابع خطی در کتابخانه‌های مورد نظر این تحقیق، تا کنون مورد بررسی قرار نگرفته است. بیشتر تحقیقات موجود، در ارتباط با کیفیت خدمات دهی کتابخانه‌های دیجیتال و نحوه خدمات تحویل مدرک منابع کتابخانه‌ای است.

به طور مثال مؤسسه استنادی و پایش علم و فناوری جهان اسلام (ISC) وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «پایگاه اطلاعاتی میراث مکتوب مؤسسه (ISC): نسخه‌های خطی» به معرفی موجز برخی مراکز ارائه دهنده نسخ خطی ایرانی - اسلامی در ایران و سایر کشورها پرداخته است.

محمود زکی (۲۰۲۱) از پژوهشگران عرب در مقاله‌ای با عنوان «نقاط إتاحة المخطوطات الإسلامية»^۲ با طرح دو سؤال: «چگونه یک نسخه خطی خاص را جستجو کنیم؟» و «چگونه یک نسخه خطی را برای تحقیق یا مطالعه انتخاب کنیم؟» به معرفی فهرستی از منابع و ابزارهای دیجیتالی و کاغذی و مجموعه‌ای از نکات و رهنمودهای پژوهشی که برای دانش‌آموزان مبتدی، متوسطه و متخصصان پیشرفته مفید است، می‌پردازد.

احمدی تنکابنی (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «نگاهی به نسخ خطی با استانداردهای کتابخانه دیجیتال» به بیان فهرست‌نویسی و استانداردهای پایگاه کتابخانه دیجیتال نسخ خطی، معرفی مهم‌ترین کتابخانه‌های دارای نسخ خطی و فهرس منتشر شده آنان و همچنین، مهم‌ترین بانک‌های اطلاعاتی و پایگاه‌های کتابخانه

1. manuscript.

2. Access to Islamic Manuscripts (AIM).



دیجیتال نسخ خطی به همراه نقاط ضعف و قدرت آن‌ها پرداخته است. وی در پایان این پژوهش، به بیان طرح پیشنهادی خود یعنی «پایگاه جامع نسخ خطی اسلامی»، به منظور ایجاد بزرگ‌ترین بانک اطلاعات نسخه‌های خطی اسلامی از طریق تجمیع اطلاعات و فهرس نسخ خطی پرداخته است.

زره‌ساز و نوکاریزی و صنعت جو (۱۳۹۵) در پژوهش خود، به شناسایی وضعیت خدمات تحویل مدرک الکترونیکی کتابخانه دیجیتال آستان قدس رضوی بر مبنای مدل ارزیابی پیشنهادی پرداخته است.

فریدونی و زبردست (۱۳۹۵) طی پژوهشی، به طور خاص، به تاریخچه و روند عملکرد خدمات تحویل مدرک نسخ خطی کتابخانه آستان قدس رضوی از ابتدا تا سال ۱۳۹۵ اشاره داشتند. در این پژوهش متون و اسناد تاریخی موجود از زمان شکل‌گیری خدمات تحویل مدرک در اداره مخطوطات این کتابخانه و تحلیل خدمات به لحاظ نوع استفاده‌کنندگان، مسائل مالی مربوط به تحویل مدرک، نحوه و فرایند ارائه خدمات مورد بررسی قرار گرفته و در پایان با توجه به مطالعه و تحلیل اطلاعات موجود و بررسی عملکرد خدمات تحویل مدرک نسخ خطی به ارائه راهکارهایی برای توسعه این خدمات پرداخته شده است.

رستمی راوری (۱۳۹۲) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی میزان رضایت کاربران از خدمات اطلاعاتی بخش نسخ خطی کتابخانه‌ها» به بررسی میزان رضایت کاربران از خدمات اطلاعاتی بخش نسخه‌های خطی در چهار کتابخانه آستان قدس، ملی، مرعشی و مرکزی دانشگاه تهران پرداخته است.

یزدان‌نیا (۱۳۸۹) در پایان‌نامه خود با عنوان «تحلیل محتوای خط مشی دسترسی و ارائه خدمات بخش خطی کتابخانه‌های کشور و ارائه راهکار» به معرفی از مؤلفه‌های موجود در خط مشی مدون بخش خطی و بررسی میزان اهمیت بیان هر یک از مؤلفه‌ها از دید مسئولین بخش مربوطه پرداخته است.

سیما رهایی (۱۳۸۶) در پژوهش خود با عنوان «معرفی کتابخانه بریتانیا به عنوان دنیای دانش» به معرفی بخش‌های گوناگون کتابخانه بریتانیا، خدمات، منابع و فهرست‌های پرداخته است.

روش‌شناسی پژوهش و ابزار گردآوری اطلاعات

روش پژوهش حاضر پیمایشی با رویکرد تحلیلی و از نوع کاربردی است و ابزار گردآوری مطالعات کتابخانه‌ای^۱ است.

مهم‌ترین کتابخانه‌های دیجیتال نسخ خطی در ایران

مهم‌ترین کتابخانه‌های ایران از لحاظ تعداد نسخه‌های خطی ثبت و فهرست شده عبارت‌اند از: آستان قدس رضوی، مجلس، ملی، ملک، سپهسالار، مرعشی، وزیر، ملی تبریز، کاخ گلستان، آستان حضرت معصومه، دانشگاه تهران، مدرسه گلپایگانی، مرکز احیای میراث اسلامی، مسجد اعظم و مسجد گوهرشاد.^۲ البته

۱. این روش در واقع فرآیندی نظام‌مند برای جمع‌آوری اطلاعات از منابع موجود مانند کتاب‌ها، مقالات، پایان‌نامه‌ها، گزارش‌ها و منابع آنلاین است.

۲. اطلاعات فهرس این کتابخانه‌ها، در کتاب ۴۵ جلدی فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا)، توسط کتابخانه ملی به چاپ



لازم به ذکر است کتابخانه مرعشی بیش‌ترین تعداد نسخه‌های خطی را دارا است ولی بدلیل فهرست نشدن کامل مجموعه ترتیب فوق ذکر شد.

از میان این کتابخانه‌ها، به معرفی و نحوه سفارش برخط نسخه‌های خطی در سه کتابخانه آستان قدس، ملی و آیه الله مرعشی نجفی می‌پردازیم.

الف) کتابخانه آستان قدس رضوی^۱:

تاریخچه:

تاریخچه کتابخانه آستان قدس رضوی با فراز و فرودهای گوناگون تاریخی در خراسان و مشهد مقدس، پیوند خورده است. نخستین بارقه پیدایش این جلوه قدسی، شش قرن پیش از این، در اثر خیرخواهی و ایمان راستین واقفان و اهداکنندگان با اخلاص و بی نام و نشان بوده، سپس عواملی نظیر روی آوردن طلاب علوم دینی مقیم شهر مشهد مقدس، زائران فاضل و دوراندیش و بذل عنایت خادمان و شیفتگان بارگاه امام رضا (ع)، موجبات رونق آن را فراهم آورده است. از حدود سال ۱۱۵۰ هجری قمری، مکان ویژه‌ای برای کتابخانه در نظر گرفته شد، اما توجه جدی به جایگاه کتابخانه به اوایل قرن ۱۴ شمسی برمی‌گردد.^۲

سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی مجموعه‌های منحصربه‌فردی مانند نسخه‌های خطی، اسناد و اشیای موزه‌ای را در اختیار دارد. به منظور حفاظت از آثار یادشده و نیز تأمین امکانات جستجو و دسترسی اندیشمندان، صاحب‌نظران و علاقه‌مندان به این منابع، سازمان درصدد دیجیتال‌سازی منتخبی از آثار یادشده و ایجاد امکان دسترسی به آن‌ها از طریق اینترنت برآمده است. (کریمی، ۱۳۹۳)

الف) شرایط واگذاری نسخه‌های خطی و چاپ سنگی آستان قدس

تاریخچه‌ای از خدمات تحویل مدرک کتابخانه

از زمان وجود اولین کتب وقفی خدمات امانت در محل و غیر آن مرسوم بوده است. از آنجایی که خدمات تحویل مدرک در بخش مخطوطات کتابخانه مرکزی آستان قدس با امانت کتاب‌های خطی در دوره‌های قبل آغاز شده و ادامه یافته است در اینجا تاریخچه این خدمات به طور خلاصه توضیح داده می‌شود.

از سازمان کتابخانه در دوره پیش از صفوی اطلاعی در دست نیست.

در دوره صفویه شرایط امانت بر اساس شرایطی بود که واقفان کتاب‌ها و اسناد بر آن ذکر می‌کردند. با بررسی اسناد مربوطه مشخص شده که از زمانی که سنت حسنه وقف در کتابخانه مرکزی آستان قدس وجود داشته است امانت کتاب و خدمات تحویل مدرک نیز وجود داشته است. دوره صفویه معمولاً مصاحب شریفه در خود حرم تلاوت می‌شدند و برای امانت دادن آن‌ها مشخصات نسخه‌شناسی آن کاملاً قید و قبض‌هایی برای امانت منابع

رسیده است.

1. <https://digital.aqr.ir>.

۲. برگرفته از سایت کتابخانه آستان قدس رضوی به نشانی: <https://library.razavi.ir>.



صادر می‌شد. این خدمات شامل خدمات امانت سپاری در محل و خروج از محل کتابخانه کتب و مصاحب شریفه خطی و بعدها اسناد و وقف نامه‌ها نیز اضافه شد. در این دوره ضامن نیز برای امانت نسخ خطی وجود داشت که یا از کارکنان کتابخانه بودند و یا وجه نقدی به عنوان ضمانت ارائه می‌گردید. پیشینه خدمات تحویل مدرک در کتابخانه آستان قدس، با استناد به وقف نامه کتاب غایه الوصول از جمال‌الدین حسن بن یوسف بن مطهر حلی (علامه حلی)، به آغاز قرن دهم مقارن با حکومت صفویه می‌رسد. در این وقف نامه، کتابخانه آستان قدس با عنوان خزانه الکتب (گنجینه کتاب‌ها) معرفی می‌شود (سازمان، اداره مخطوطات، نسخه خطی ۲۹۱۸). در دوره قاجاریه نیز به استناد وجود قبض‌های امانت، خدمات امانت انجام می‌شده مدت امانت بین سه تا چهار ماه و از یک نسخه تا ۱۴ نسخه تعداد کتاب‌ها متغیر بوده است. شرایط امانت آن‌ها واقفان تعیین می‌نمودند.

در این دوره در مورد علاوه بر شرایط دوره‌های گذشته در مورد حفاظت از کتاب‌ها نیز در وقف نامه‌ها شروط واقفان منظور و یا توسط کتابدار در قبض امانت قید می‌گردید مانند اینکه مواظب صحافی قرآن‌ها باشند و یا اینکه اگر امانت‌گیرنده کتاب را از بین ببرد و تحویل ندهد یا باید مانند آن کتاب را تهیه و یا خسارت آن را پردازد و یا فرد دیگری که ضامن وی شده از عهده خسارت آن برآید. اگر قرآن به امانت‌گیرنده تلف یا آن‌ها بایر شود، آقا حسین نام از عهده برآید.

در مورد زمان مطالعه نیز در دوره قاجاریه می‌توان به مطالعه و تلاوت قرآن در ماه رمضان اشاره کرد و یا زمان خواندن آن در وقف نامه‌ها ذکر می‌شد مثلاً تلاوت قرآن در صبح و شام.

در مورد قبض‌های امانت نیز در دوره قاجاریه می‌توان این قبض‌ها را به شکل تک‌برگی یا به صورت فهرست دسته‌بندی نمود. در قبض‌های تک‌برگی کتابدار نام کتاب و مشخصات نسخه‌شناسی آن، نام واقف، واسطه یا ضامن و گاهی مدت و شرایط امانت و شروط آن و زمان برگرداندن و یا تمدید مهلت، سپس نام و مهر کتابدار مهر امانت‌گیرنده و گاهی هم مهر واسطه‌ها یا شهود قید می‌شد. در قبض‌هایی که به صورت فهرست تهیه می‌شده علاوه بر قبض‌های تک‌برگی، صورتی از قبض‌ها هم تهیه می‌شد که در آن نام امانت‌گیرنده و نام کتاب و مشخصات آن و گاهی زمان هم قید می‌شد.

در اواخر دوره قاجاریه خدمات امانت ممنوع گردیده و استفاده از کتب منوط به مطالعه در محل کتابخانه بوده و دلیل آن هم از بین رفتن کتب و قرآن‌های خطی ذکر شده است. زمان ارائه خدمات سه روز در هفته بود چراکه کتابخانه فقط سه روز در هفته باز می‌شد و مراجع و محققان در همین سه روز، آن‌هم در یک نوبت می‌توانستند از کتابخانه بهره ببرند.

در عصر پهلوی اول (۱۳۰۴-۱۳۲۰) با توجه به اسناد موجود در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، رئیس کتابخانه منابع خطی درخواست شده را به صورت امانی جهت مقابله و استنتاج به محققان و استادان دانشگاه تحویل داده و پس از وقت مقرر، نسخه‌ی خطی عودت داده می‌شد و مدت امانت یک ماه بوده و همچنین محققان می‌توانستند در صورت نیاز بیشتر به نسخه‌ی خطی، وقت تعیین شده را تمدید نمایند. (سازمان، مدیریت اسناد و مطبوعات، سند ۲۷۰۲۹). برای آشنایی بیشتر با نحوه کار و فعالیت سازمان کتابخانه آستان



قدس رضوی در دوران قبل از انقلاب اسلامی نمونه‌هایی از آمار سازمان کتابخانه در اینجا آورده می‌شود.

آمار و گزارش کار و فعالیت کتابخانه آستانه از ۱۵ اسفند ۱۳۰۹ تا آخر بهمن ۱۳۱۰ شمسی

- کتب خریداری ۳۲۹ جلد

- کتب اهدایی ۳۲۶ جلد

- کتبی که در کتابخانه نوشته شده است ۱ جلد

- کتبی که به امانت داده شده است ۶۶۲ جلد

- اسناد و اجاره خط و وقف نامه وارده ۱۱۸ ورق

- رحل خاتم تقدیم به کتابخانه شده ۲ عدد

ارسال‌های قبل از ۱۳۱۰ شمسی، کتابخانه آستان قدس دارای نظامنامه‌ای بوده است

خدمات تحویل مدرک (درخواست دانلود منبع) در کتابخانه دیجیتال آستان قدس رضوی از سال ۱۳۹۱ راه‌اندازی گردید. این خدمات شامل تهیه اسکن از نسخ خطی، کتب چاپ سنگی و اسناد بنابر درخواست کاربر در قبال وجه یا مفاد یک قرارداد برای یک فرد یا یک موسسه است که از مزایای بهره‌گیری از این فرایند، سرعت بالا در ارائه خدمات، دسترس پذیری آسان‌تر کاربر به انواع منابع اطلاعاتی و ارائه کیفیت بالای منابع به مراجعان غیر حضوری را می‌توان نام برد.

زمان پاسخگویی در سیستم تحویل مدرک سازمان کتابخانه‌ها با توجه به نوع عملکرد ادارات متفاوت است. اما در این میان زمان بندی کاملاً مشخص و از پیش تعیین شده برای ارسال مدارک باعث ارتقاء سطح کیفیت خدمات کیفیت به کاربران می‌شود. چنانچه زمان بندی مشخص و منظم در ارسال مدارک می‌تواند در جذب کاربران (مشتریان) تاثیر بسزایی داشته باشد. کتابخانه دیجیتال ارسال فایل zip منابع برای تصاویر و اسناد ۷ الی ۱۰ روز کاری، کتب چاپ سنگی ۳ الی ۷ روز کاری و نسخ خطی حداقل ۴ روز (در صورت نفاست نسخه خطی، در شورای نفایس اداره مخطوطات، مورد بررسی قرار گرفته که با توجه به ارزشمندی نسخه مشمول زمان بیشتری خواهد شد) را در نظر دارد. در پایان پرونده‌های زمانی تعیین شده فایل مورد نظر در قالب فایل zip برای کاربر ارسال خواهد شد.

تبصره ۱: انتخاب پایگاه‌ها و تعداد منابع قابل دانلود مستقیم بنا بر سیاست‌های سازمانی و از طریق شورای فضای مجازی سازمان تعیین می‌گردد و قابلیت دانلود برای همه منابع دسترس پذیر شده فعال نخواهد شد.
تبصره ۲: منابع عطف زرد نظیر کتب بهائیت، علوم غریبه و ... که بنا به دلایل مختلفی از دسترسی خارج شده‌اند قابل ارائه جهت دانلود نیستند.

تبصره ۳: قابلیت دانلود رایگان برای هیچ مرکز مطالعاتی وجود ندارد مگر در صورت ارائه خدمات یا منابع متقابل.

خروجی تصاویر:

Mods, Dublin core, Marc xml, MarcIran xml

مشخصات مختصر فراداده



قیمت:

قیمت خدمات تحویل مدرک نسخه‌های خطی و نفائس سربی و سنگی بدین شرح است که در مقایسه با سال گذشته (۱۴۰۲) ۲۰ درصد افزایش را نشان می‌دهد.

۱. ارائه تصویر (فایل) از آثار و منابع عادی خطی و سنگی به ازاء هر فریم: ۶۰۰ تومان
۲. ارائه (فایل) از آثار و منابع نفیس خطی و سنگی به ازاء هر فریم: ۸۴۰ تومان
۳. ارائه (فایل) از آثار و منابع فوق نفیس محتوایی (غیر هنری) خطی و سنگی به ازاء هر فریم: ۴۲۰۰ تومان
۴. ارائه (فایل) از آثار و منابع فوق نفیس هنری خطی و سنگی با رزولیشن ۱۵۰ به ازاء هر فریم: ۸۴۰۰۰ تومان



ب) کتابخانه ملی ایران:

معرفی:

سازمان اسناد و کتابخانه ملی در ایران دارای مجموعه‌های منحصر به فردی چون نسخه‌های خطی، اسناد، مطبوعات، نشریات ادواری و اشیای موزه‌ای است. هدف از ایجاد کتابخانه دیجیتالی سازمان اسناد و کتابخانه ملی حفاظت از آثار کمیاب و نایاب موجود در بخش‌های مختلف سازمان از جمله معاونت کتابخانه ملی (نسخ خطی، چاپ سنگی، نشریات، و آثار هنری موجود در این معاونت)، معاونت اسناد ملی، نشر دیجیتالی آثار تولید شده در سازمان اسناد و کتابخانه ملی و ایجاد امکانات دسترسی آسان و سریع برای محققان، اندیشمندان، علاقه‌مندان و... است. لازم به ذکر است تعداد مدارک دیجیتالی این کتابخانه به بیش از ۱۹۲۰۰۰ مدرک می‌رسد. در قسمت نسخه‌های خطی کتابخانه دیجیتال ملی ایران^۲ امکان نمایش (و نه دانلود) بیش از ۳۶۰۰۰ نسخه خطی و قرآن وجود دارد که محققان می‌توانند در صورت نیاز آن‌ها را به صورت رایگان مشاهده نمایند.

۱. <https://www.nlai.ir/digital-library>

۲. [۱=PageNo&۱۰۰۰=TreeExpand&۲۴=https://dl.nlai.ir/UI/Category/NewCategory.aspx?Index=true&Authority](https://dl.nlai.ir/UI/Category/NewCategory.aspx?Index=true&Authority=۱=PageNo&۱۰۰۰=TreeExpand&۲۴)

برای سفارش آنلاین تصاویر خطی می‌بایست به ایمیل manuscripts.info@gmail.com درخواست خود را ارسال کرده و معمولاً بعد از نهایتاً یک هفته کاری، تصاویر به ایمیل متقاضی ارسال خواهد شد. برای سفارشات حضوری نیز، پس از مراجعه به بخش خطی کتابخانه ملی ایران و پر کردن فرم تقاضای مدرک دیجیتال، تصاویر منابع مورد نظر، به متقاضی واگذار خواهد شد.^۱

قیمت و کیفیت:

بدون شک کمترین قیمت خدمات تحویل الکترونیکی نسخه‌های خطی در داخل کشور مربوط به کتابخانه دیجیتال ملی ایران است^۲ که کیفیت تصاویر ارائه شده آن نیز مطلوب می‌باشد. در زیر قیمت این خدمات آمده است:

- ارائه تصویر (فایل) نسخه‌های خطی عادی داخلی به ازاء هر فریم: ۲۰۰ تومان
- ارائه تصویر (فایل) نسخه‌های خطی عادی خارجی به ازاء هر فریم: ۶۰۰ تومان
- ارائه تصویر (فایل) مرقعات داخلی به ازاء هر فریم: ۳۰۰۰ تومان
- ارائه تصویر (فایل) مرقعات خارجی به ازاء هر فریم: ۸۰۰۰ تومان
- ارائه تصویر (فایل) دستنویس‌های داخلی به ازاء هر فریم: ۱۰۰ تومان
- ارائه تصویر (فایل) دستنویس‌های خارجی به ازاء هر فریم: ۲۰۰ تومان



ج) کتابخانه آیه‌الله مرعشی نجفی (ره):^۳

معرفی اجمالی:

کتابخانه آیه‌الله مرعشی بی‌شک یکی از بزرگترین سرمایه‌های فرهنگی کشور و گنجینه‌ای کم نظیر در جهان اسلام و تشیع می‌باشد. مؤسس کتابخانه «آیه‌الله العظمی ابوالمعالی سید شهاب الدین مرعشی نجفی» می‌باشد. علامه مرعشی نجفی، کتابخانه‌ای را تأسیس کرد که امروزه از لحاظ تعداد و کیفیت نسخه‌های خطی کهن اسلامی، نخستین کتابخانه ایران و سومین کتابخانه جهان اسلام به شمار می‌رود.

1. https://portals.nlai.ir/forms/?page_id=401.

۲. طبق گفتگو با کارشناس بخش خطی این کتابخانه، دلیل کم قیمت خدمات تحویل مدرک خطی این کتابخانه، ثابت ماندن و به روز شدن این خدمات از ۴ سال پیش تا کنون است.

3. <https://marashilibrary.com>.

تولیت فعلی کتابخانه با حجة الاسلام و المسلمین سید محمود مرعشی نجفی (۱۳۲۰، قم) کتابدار، کتابشناس و نسخه‌شناس برجسته معاصر است.

این کتابخانه دارای حدود یک میلیون جلد کتاب چاپی فارسی، عربی، ترکی و اردو، بیش از ۲۰۰۰۰ جلد کتاب چاپی به زبان‌های لاتین، بیش از ۸۵۰۰۰ عنوان نسخه خطی^۱ و ۱۲۰۰۰ میکروفیلم است.^۲

چگونگی اخذ نسخه خطی از کتابخانه آیت الله مرعشی (ره) کتابخانه مرعشی با وجود عظمت و جایگاهی که دارد ولی سائیتی که بتوان از آن اقدام به درخواست تصویر نسخه کرد ندارد، ولی این بدان معنی نیست که نتوان از این کتابخانه تصویری تهیه کرد.

تصویر نسخه خطی از دو روش قابل ارائه است: پر کردن فرم خاص به صورت حضوری و یا ارسال ایمیل به آدرس: marashilibrary@yahoo.com^۳

ایشان برای شروع کار از شما می‌خواهند ایمیلی به کتابخانه ارسال کنید.
ایمیل کتابخانه:

marashilibrary@yahoo.com

فرمت فایل و نوع آن:

کتابخانه مرعشی فرمتی که در اختیار کاربران می‌گذارد فرمت پی‌دی‌اف PDF می‌باشد. همچنین افرادی که نیازی به پی‌دی‌اف ندارند می‌توانند پرینت آن را تهیه کنند که جایگزین PDF است یعنی شما اختیار دارید هنگام درخواست نوع آن را مشخص کنید که فایل می‌خواهید یا پرینت زیرا فقط دو گزینه دارید یا فایل را در تلگرام یا سی‌دی تحویل بگیرید یا پرینت آن را.

کیفیت:

کیفیت فایل‌ها عالی می‌باشد و افت کیفیتی ندارد.

قیمت:

هزینه هر برگ در سال ۱۴۰۳، ۱۶۰۰ تومان است که می‌توان گفت این مبلغ نسبت به بقیه کتابخانه‌ها بیشترین قیمت را دارد و نسبت به سال گذشته ۳۰۰ تومن افزایش داشته است.

۱. کتب خطی کتابخانه از لحاظ موضوع در زمینه‌های مختلفی به این شرح است فقه، اصول، کلام، حدیث، فلسفه، عرفان، تاریخ، ادبیات، تفسیر، قرائت، تجوید، علوم قرآنی، ادعیه و زیارت، دواوین شعر، اخلاق، طب، منطق، لغت، رجال و تراجم، تذکره، هیئت و نجوم، تقویم، کیمیا (شیمی)، صرف و نحو، بلاغت، بدیع، معانی بیان، حساب، هندسه، ریاضیات، جغرافیا، علم درایه، علوم غریبه (رمل، جفر، سحر، اسطرلاب)، معما، عروض و قافیه، فهرست، اجازات، طبیعیات، تامه نگاری، خوابگزاری، انساب، خط، پرسش و پاسخ و متفرقات.

۲. برگرفته از وبگاه کتابخانه.

۳. برای اخذ نسخه بعد از تماس با شماره ۰۲۵-۳۷۷۴۱۹۷۵ [ساعت کاری: ۸ الی ۱۳:۴۵] بخواهید که به آقای میری وصل کنند، و سپس شماره نسخه مورد نظر خود را به ایشان سفارش دهید.



کتابخانه‌های دیجیتال نسخ خطی جهان

الف) کتابخانه ملی فرانسه^۱:

معرفی اجمالی:

کتابخانه ملی فرانسه یا بیبلیوتک ناسیونال (به فرانسوی: Bibliothèque nationale de France) در پاریس، زمانی بزرگ‌ترین کتابخانه ملی در جهان بود. سابقه تأسیس آن به سال ۱۳۶۸م باز می‌گردد. اکنون بیش از بیست میلیون جلد کتاب در آن نگهداری می‌شود.

بخش نسخ خطی کتابخانه ملی فرانسه بزرگترین مجموعه نسخه‌های خطی مربوط به دوره قرون وسطی و نوین از سرتاسر جهان را دربر دارد.^۲

در این بخش که از سال ۱۷۲۱ شروع به کار کرده، حدود ۲۵۰۰۰۰ جلد نسخه خطی متعلق به زمان‌های مختلف و به زبان‌های گوناگون موجود است.^۳

برای نمونه در حال حاضر دستنویس‌های «ویکتور هوگو» و حتی جدیدتر دستنویس نوشته آثار «روژه مارتین دوکار» و یا برگه‌های یادداشت «پاستور» و «پیر کوری» و «ماری کوری» در بخش نسخه‌های خطی کتابخانه ملی موجود است. هم اکنون نسخه‌های خطی قدیمی و یا متعلق به عصر حاضر نیز خریداری می‌شود. از آن جمله دستنویس‌های مارسل پروست (۱۹۲۲-۱۸۷۱) است که چند سال قبل خریداری گردید. (نقل از صفحه الکترونیکی مرکز و کتابخانه مطالعات اسلامی به زبان‌های اروپایی: بخش معرفی کتابخانه ملی فرانسه // <https://clisel.com>)

«گالیکا»^۴ عنوان کتابخانه دیجیتال کتابخانه ملی فرانسه و مجموعه شرکای آن است که در اکتبر سال ۱۹۹۷ جهت خدمات پیوسته به کاربران راه‌اندازی شد. اسناد موجود در این کتابخانه دیجیتال شامل کتاب، نقشه، منابع دیداری و شنیداری، نت موسیقی، اشیاء (هنری) و تصاویر است. بر اساس اطلاعات مندرج در صفحه الکترونیکی معرفی گالیکا، تا ۱۰ اکتبر سال ۲۰۲۱، بالغ بر هفت میلیون سند از جمله بیش از ۱۵۲۰۰۰ نسخه خطی توسط این مرکز به صورت پیوسته در دسترس کاربران قرار گرفته است. (نقل شده از صفحه الکترونیکی بخش معرفی کتابخانه دیجیتال گالیکا).

همچنین این کتابخانه شامل محتویات بسیاری از کتابخانه‌ها و آرشیوهای شهرداری و ادارات از سراسر فرانسه و برخی از کتابخانه‌های بین‌المللی است.

1. <https://www.bnf.fr/fr>.

۲. حوزه موضوعی این مجموعه شامل ادبیات شرق، ادیان شرق و غرب، تاریخ دوره باستان، تاریخ علمی، دست‌نوشته‌های پاسکال، دیدرو، پروست، سارتر و بسیاری از مشاهیر دیگر است. نسخه‌های این مجموعه به زبان‌های مختلفی از جمله یونانی، لاتین، فرانسه، فارسی، عربی، چینی، ژاپنی، تبتی، سانسکریت، هندی و ویتنامی است.

۳. تمامی دستنویس‌های این کتابخانه فهرست شده است؛ یک بار توسط بلوشه و دیگر بار توسط فرانسس ریشار که از این تعداد، حدود چهار هزار نسخه آن دیجیتال شده است.

۴. Gallica

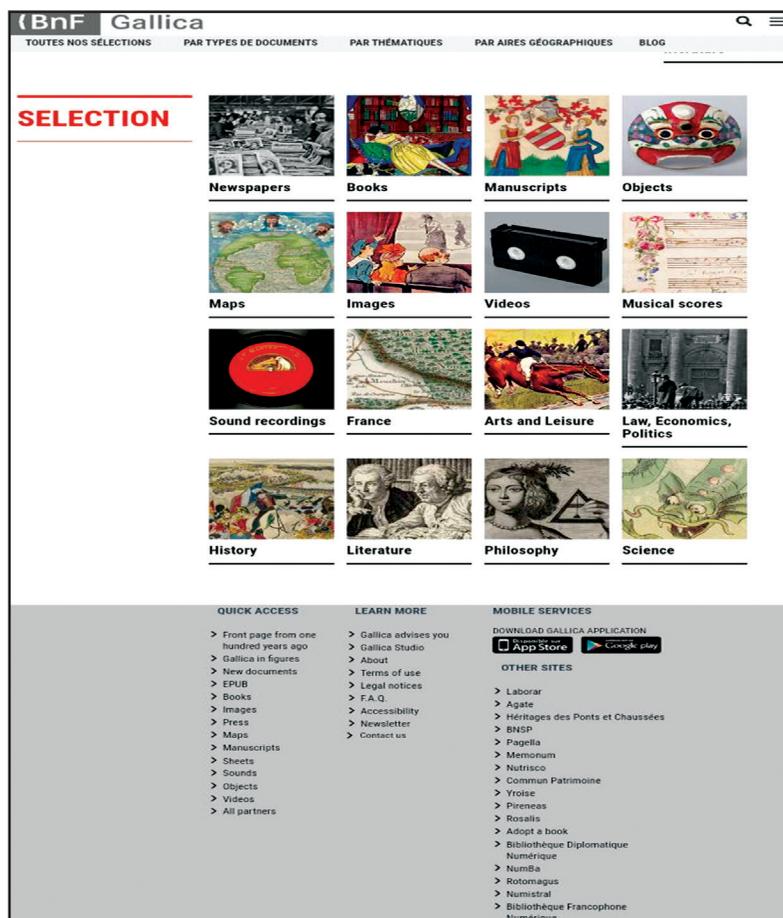


فرمت خروجی:

قالب فرمتی که این کتابخانه ارائه می‌دهد به دو فرمت PDF و JPG و با کیفیت مطلوب است.

جستجو:

بر اساس نویسنده، عنوان، موضوع، تاریخ و بسیاری از زمینه‌های دیگر جستجو و یا جستجوی مروری امکان پذیر است. البته جستجو در سایت می‌تواند اندکی دست و پاگیر باشد. اغلب ساده‌ترین کار استفاده از کاتالوگ نسخه‌های خطی آنلاین این کتابخانه است.



ب) کتابخانه کنگره آمریکا:

تاریخچه:

کتابخانه کنگره سرشار از عالی‌ترین‌هاست. این کتابخانه با بیش از صد میلیون ماده کتابخانه‌ای در مجموعه‌هایش، بزرگترین کتابخانه جهان است. ایده ایجاد کتابخانه کنگره را به «جیمز مدیسون» اهل ویرجینیا نسبت می‌دهند که اولین بار پیشنهاد آن را در ۱۷۸۳ میلادی ارائه نمود. در پی این پیشنهاد، کتابخانه کنگره

۱. <https://www.loc.gov>

در ۲۴ آوریل ۱۸۰۰ میلادی تأسیس شد. کتابخانه کنگره مجموعه‌ای قابل توجه از نسخه‌های خطی زبان فارسی کمیاب، کتاب‌های چاپ سنگی و آثار اولیه و همچنین کتاب‌های چاپی است که در بخش آفریقا و خاورمیانه و بخش کتاب‌های کمیاب و مجموعه‌های ویژه نگهداری می‌شوند. بیشتر این نسخه‌های خطی و کتاب‌های چاپ سنگی فارسی در دهه ۱۹۳۰ توسط کرکور میناسیان (۱۸۷۴-۱۹۴۴)، فروشنده مشهور هنرهای زیبای اسلامی و خاور نزدیک با مؤسسه‌ای در نیویورک و پاریس، برای کتابخانه تهیه شد. دستاوردهای میناسیان شامل گنجینه‌هایی از کل خاورمیانه با کتاب‌ها و نسخه‌های خطی کمیاب به زبان‌های عربی، فارسی، ترکی و ارمنی بود. از دهه ۱۹۳۰، کتابخانه به خرید تعداد کمی از نسخه‌های خطی و چاپ سنگی فارسی در حراجی‌ها، و از فروشندگان نسخه‌های خطی و کتاب‌های عتیقه از جمله کریستیز و ساتبی ادامه داده است.

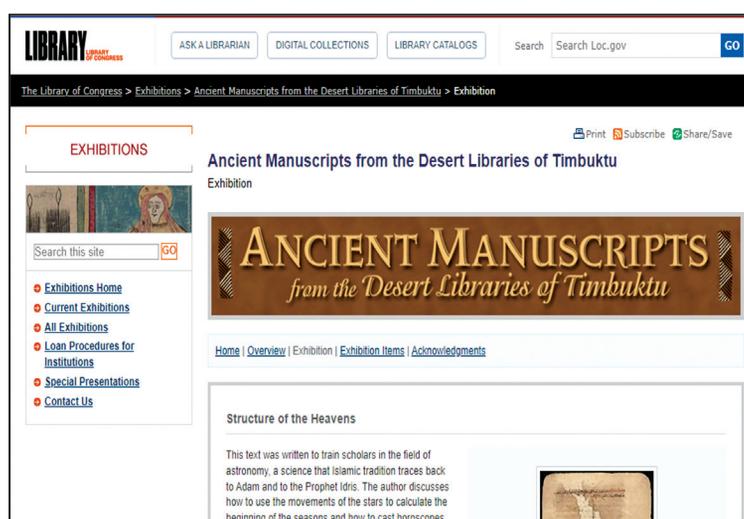
بخش خاور نزدیک کتابخانه بیش از ۴۰ مورد از این کتاب‌های خطی و چاپ سنگی کمیاب فارسی را برای اولین بار در نمایشگاه «هزار سال کتاب فارسی» بین ۲۷ مارس ۲۰۱۴ تا ۳۰ سپتامبر ۲۰۱۴ برای عموم به نمایش گذاشت. در نتیجه علاقه ایجاد شده توسط این نمایشگاه، بخش خاور نزدیک با حمایت بسیاری از بخش‌ها در سراسر کتابخانه، یک پروژه دیجیتالی را در سال ۲۰۱۵ با هدف دیجیتالی کردن تمام گنجینه‌های نادر زبان فارسی در کتابخانه آغاز کرد که شامل تمام نسخه‌های خطی و چاپ سنگی می‌شود. و مجموعه کتاب‌های چاپ اولیه و همچنین مجموعه کمیاب صحافی‌های اسلامی که از کرکور میناسیان در دهه ۱۹۳۰ به دست آمد. در حال حاضر این مجموعه دارای ۱۶۹ نسخه خطی و منتخبی از عناوین چاپ سنگی و چاپ اولیه است. با دیجیتالی شدن تعداد بیشتری از آثار لیتوگرافی و چاپ اولیه، عناوین بیشتری در آینده نزدیک به سایت این کتابخانه اضافه خواهند شد. (برگرفته از سایت کتابخانه کنگره)

فرمت:

خروجی تصاویر ارائه شده متنوع و شامل TIF و JPG و PDF است.

کیفیت:

کیفیت تصاویر از وضوح بسیار بالایی برخوردار بوده و تصاویر به علت کیفیت بالای آن، دارای حجم بالایی است.



ج) کتابخانه بریتانیا^{۱۲}



معرفی:

یکی از مهمترین و بزرگترین کتابخانه‌های جهان که به عنوان کتابخانه ملی انگلستان نیز شناخته می‌شود، کتابخانه بریتانیا است. این کتابخانه با دارا بودن ۱۷۰ میلیون نسخه عنوان در رده اول تعداد منابع جهان است که شامل کتاب و اشیا و... می‌باشد. مطابق با آمارهای ارائه شده، سالانه حدود ۳ میلیون مواد جدید به مجموعه قبلی کتابخانه اضافه می‌گردد و فراهم‌آوری و گردآوری نسخ خطی، روزنامه‌ها، مجله‌ها، عکس‌ها، نوشته‌های موسیقی و پروانه‌های ثبت اختراع در آن صورت می‌گیرد. آرشیو ملی صدای این کتابخانه شامل نوارهای صوتی قدیم و جدیدترین رسانه‌های موسیقی و دیسک است. تعداد استفاده‌کنندگان این کتابخانه به طور روزانه ۱۶ هزار نفر می‌باشد.

این کتابخانه حدود ۳۵۰ هزار نسخه خطی دارد. مجموعه گنجینه این کتابخانه بی‌همتاست و در طی سه دوره هزار ساله، از قاره‌های گوناگون در جهان جمع‌آوری شده‌اند. تنوع و وسعت از خصوصیات این مجموعه است، به نحوی که شامل کتب چاپی، نسخ خطی، موسیقی، عکس، مهر، کتب صحافی شده، نوارهای صوتی و نقشه می‌باشد که هر کدام به نوبه خود در زمینه‌های تاریخی، صنعتی و هنری ارزش فراوانی دارند. نسخ خطی موجود در کتابخانه بریتانیا از نسخه‌های خطی ملی، گرایش‌ها و آرشیوهای خصوصی تشکیل شده و بیشتر به زبان کشورهای اروپای غربی است که دارای ارزش پژوهشی بسیار زیادی برای محققان کشورها در زمینه موضوعات مختلف می‌باشد. سالن مطالعه مربوط به نسخ خطی از ژانویه ۱۹۹۹ افتتاح شد و در ساختمان سنت پانکراس به ارائه خدمت پرداخت. (رهایی، ۱۳۸۶)

فرمت و نوع تحویل مدرک:

این کتابخانه فایل‌های اسکن شده را در قالب‌های مختلف ارائه می‌دهد که شامل PDF و JPG می‌باشد.

1. <http://www.bl.uk>.

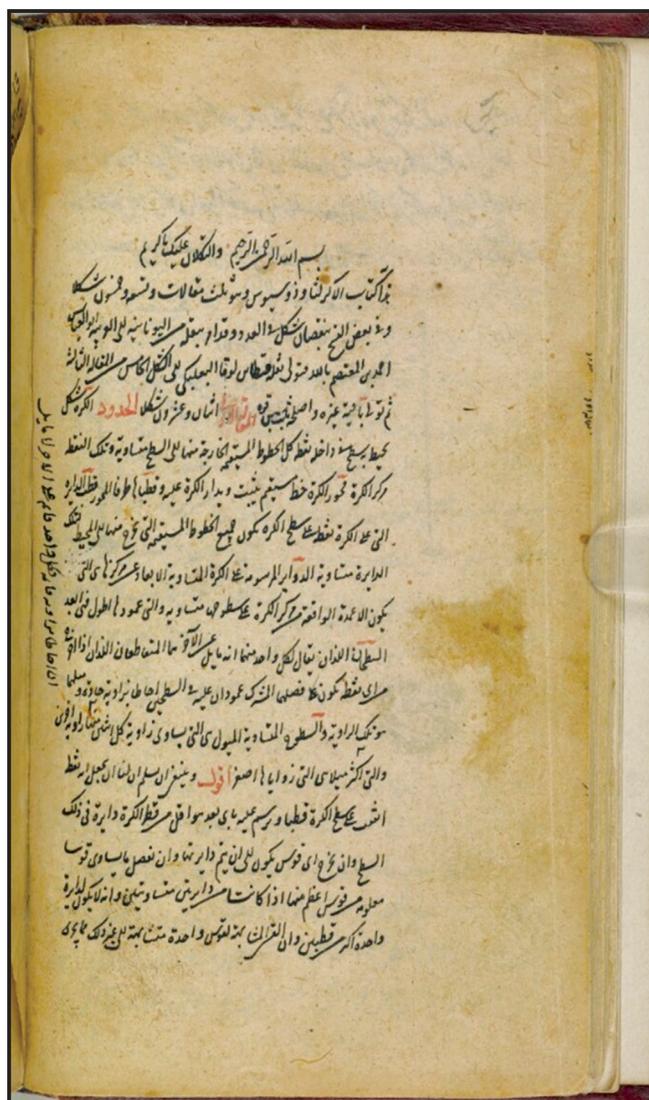
۲. وبگاه این کتابخانه در روزهای پایانی اکتبر ۲۰۲۳ در نتیجه حمله سایبری گروه باج‌افزاری ریسیدا (Rhysida) دچار اختلال بزرگ فناوری شده است. به طوری که قطعی همچنان بر وب‌سایت، سیستم‌ها و خدمات آنلاین و همچنین برخی از خدمات در محل تأثیر گذاشته است.

البته بعد از حمله سایبری به وبگاه این کتابخانه، فعلا آرشیو تخصصی و کاتالوگ دستنوشته‌های این کتابخانه بصورت آنلاین در دسترس نیست. طبق شنیده‌ها در حال حاضر، یکی از امکاناتی که به محققین می‌دهد این است که محققان می‌توانند اصل نسخه را مطالعه کنند و بعضا اجازه عکسبرداری نیز داده می‌شود.

قیمت:

قیمت در کتابخانه بریتانیا بستگی به نوع تحویل و فرمتی که محقق می‌خواهد دارد. به طور کلی قیمت‌های کتابخانه بسیار بالا بوده که لیستی از آن در جدول زیر که در خود وبگاه این کتابخانه آمده، قابل مشاهده است:

نمونه‌ای از تصویر نسخه خطی موجود در کتابخانه لندن



جدول نرخ قیمت‌ها در کتابخانه لندن^۱

1. <https://imagesonline.bl.uk/permission-request/>.



مقایسه قیمت، کیفیت و مدت تحویل مدرک

کشور	کتابخانه	شهر	قیمت	کیفیت	مدت تحویل مدرک
ایران	کتابخانه ملی ایران	تهران		مطلوب	بین ۲ الی ۳ روز (البته بسیاری از تصاویر در سایت قایل مشاهده است)
ایران	کتابخانه آستان قدس رضوی	مشهد مقدس	۶۰۰ تومان	خیلی خوب	حداقل یک هفته
ایران	کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی	قم	۱۶۰۰ تومان	بسیار عالی	حداقل یک ماه (البته اگر از قبل اسکن موجود باشد ۱ هفته الی ۱۰ روز)
انگلستان	بریتیش لائبریری	لندن	بستگی به نوع فرمت و کیفیت دارد / گران	کیفیت های مختلف	
آمریکا	کتابخانه کنگره	واشنگتن	آنلاین قابل مشاهده است	در کیفیت های مختلف قابل دریافت است	آنلاین قابل دریافت است
فرانسه	کتابخانه ملی فرانسه	پاریس	آنلاین	خوب	آنلاین قابل دریافت است

نتیجه گیری:

استفاده از خدمات تحویل مدرک در نظام کتابخانه ای امروز که مصادف با افزایش روزافزون انتشارات و اطلاعات و اهمیت سرعت در دستیابی اطلاعات است امری مهم و ضروری است. کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی امروزه با استفاده از فناوری نوین در امر بازیابی اطلاعات و همچنین اشاعه اطلاعات گام های بزرگی برداشته اند که هر کدام از این کتابخانه ها بر اساس شرایط و مقرراتی که دارند خدمات دیجیتالی را ارائه می دهند. با مقایسه خدمات برخط نسخه های خطی در ۳ کتابخانه آستان قدس، ملی و مرعشی می توان گفت:

۱. کمترین تعرفه خدمات مربوط به کتابخانه ملی ایران و بیشترین مربوط به کتابخانه آیه الله مرعشی است
۲. بهترین کیفیت تصاویر ارائه شده، مربوط به کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی است.
۳. سریع ترین خدمات تحویل مدرک خطی به ترتیب کتابخانه آستان قدس رضوی، کتابخانه ملی و در نهایت کتابخانه آیه الله مرعشی است. همچنین کتابخانه آستان قدس، دارای بیشترین منبع اسکن شده خطی در ایران می باشد.

در کتابخانه های خارجی نیز:

بیشترین تعرفه خدمات مربوط به کتابخانه ملی بریتانیا است. همچنین این کتابخانه محبوب ترین ارائه دهنده خدمات تحویل مدرک الکترونیکی در سطح بین المللی است.



آسان‌ترین و کاربر‌پسندترین وبگاه، مربوط به کتابخانه کنگره آمریکا است. بزرگترین مجموعه نسخه‌های خطی مربوط به دوره قرون وسطی و نوین از سرتاسر جهان مربوط به کتابخانه ملی فرانسه است.

منابع:

۱. احمدی تنکابنی، حسین (۱۳۹۶). «نگاهی به نسخ خطی با استانداردهای کتابخانه دیجیتال». فصلنامه ره آورد نور، شماره ۵۹.
۲. جنوی، المیرا؛ باب الحوالجی، فهیمه (۱۳۹۴) «طراحی مدل توسعه مدیریتی کتابخانه‌های دیجیتال در کشور با رویکرد منبع محور». دانشکده مدیریت دانشگاه تهران. ۴(۷)، ص ۶۷۵-۳۹۸.
۳. رزمی شندی، مسعود؛ نوروزی، یعقوب؛ علیپور حافظی، مهدی (۱۳۹۹). «ارائه الگوی مفهومی به کارگیری اینترنت اشیا در خدمات نوین کتابخانه‌های دیجیتال ایران» پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات. ۳۵ (۳)، ص ۶۹۳-۷۲۸.
۴. دانشنامه بزرگ اسلامی - مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی
۵. رستمی راوری، فاطمه (۱۳۹۲). «بررسی میزان رضایت کاربران از خدمات اطلاعاتی بخش نسخ خطی کتابخانه‌ها». پایان نامه کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه قم.
۶. رهایی، سیما (۱۳۸۶). «معرفی کتابخانه بریتانیا به عنوان دنیای دانش». فصلنامه علمی کتابداری و اطلاع‌رسانی. دوره ۱۰، شماره ۱ (پیاپی ۳۷).
۷. زره‌ساز، صدیقه؛ نوکاریزی، محسن؛ صنعت‌جو، اعظم (۱۳۹۵) «ارزیابی کیفی خدمات تحویل مدرک الکترونیکی در کتابخانه دیجیتال آستان قدس رضوی بر اساس مدل پیشنهادی». نشریه تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی. دوره ۲۲، شماره ۳ (پیاپی ۸۶).
۸. زکی، محمود (۲۰۲۱) «نقاط إتاحة المخطوطات الإسلامية»-Access to Islamic Manuscripts (AIM) https://alkitabdar.com/articles/siteguides/access_islamic_manuscripts
۹. فریدونی، حسنعلی؛ زبردست، مریم (۱۳۹۵). «نگاهی به خدمات تحویل مدرک در اداره مخطوطات کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی». نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی (شمسه). دوره ۸، شماره ۳۲-۳۳.
۱۰. کریمی، مهدی (۱۳۹۲). «کتابخانه دیجیتال آستان قدس رضوی: تاریخچه، خدمات و امکانات». نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی (شمسه). دوره ۵، شماره ۲۱، صفحه ۱-۱۱.
۱۱. کریمی، مهدی (۱۴۰۰). «کتابخانه دیجیتال آستان قدس رضوی؛ امکانات، قابلیت‌ها و ویژگی‌ها». نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی (شمسه). دوره ۱۳، شماره ۵۱-۵۰.
۱۲. دانشنامه بزرگ اسلامی، مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.
۱۳. دکتر رحمت علی خان، دستنویس‌های نادر کتابخانه موزه سالار جنگ در زمینه علوم اسلامی،



ترجمه: عبدالحسین طالعی، پیام بهارستان.

۱۴. وزارت علوم. تحقیقات و فناوری؛ مؤسسه استنادی و پایش علم و فناوری جهان اسلام (ISC) (۱۴۰۲). «پایگاه اطلاعاتی میراث مکتوب مؤسسه (ISC): نسخه‌های خطی».

۱۵. یزدان‌نیا، رضیه؛ رضایی شریف‌آبادی، سعید؛ باقری، منصوره (۱۳۹۰) «ساختار و محتوای خط مشی دسترسی و ارائه خدمات بخش نسخه‌های خطی کتابخانه‌های کشور». نشریه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات (کتاب سابق). سال بیست و دوم، شماره ۳ (پیاپی ۸۷).

32. <https://clisel.com>

33. <https://gallica.bnf.fr/accueil/en/content/accueil-en?mode=desktop>

34. <https://odlis.abc-clio.com>

35. <https://library.razavi.ir>

36. <https://www.nlai.ir/digital-library>

37. Kesavan, venkata (2009). Digital Library Service: A Practacal Approach For Collection Development, Organization And Management. Jornal of Lib. Inf. & Comm-Technology I (I)

38. <https://www.loc.gov>

